

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ТОПОЛЬНИЦЬКА МАР'ЯНА ІВАНІВНА

УДК 341.31"2014/2021":327(497.1)+327(477)

**ЗМІНА ПРАВОВИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО
КОНФЛІКТУ: ДОСВІД КРАЇН КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ ТА УКРАЇНИ
(2014-ПЕРША ПОЛОВИНА 2021 РР.)**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Ужгород – 2023

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Державному вищому навчальному закладі
«Ужгородський національний університет»
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент
Попович Терезія Петрівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний університет»,
доцент кафедри теорії та історії держави і права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
член-кореспондент Національної
академії правових наук України
Ярмиш Олександр Назарович,
Державний науково-дослідний інститут
МВС України,
провідний науковий співробітник

кандидат юридичних наук, доцент
Настасяк Ірина Юріївна
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри теорії та філософії права

Захист відбудеться «29» червня 2023 року о «11⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07 Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 26, ауд. 45

З дисертацією можна ознайомитися у національній бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Автореферат розісланий «26» травня 2023 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.П. Попович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Збройні конфлікти становлять реальну загрозу існуючим правовим системам та неминуче призводять до їх трансформації. На жаль, вони стали повсякденністю у нинішніх умовах, виникають, розвиваються та стають чинниками змін у різних частинах світу. Це зумовлює потребу у їх глибокому науковому аналізі, і саме тому предметом цього дисертаційного дослідження став вплив збройних конфліктів на правову систему та її елементи на прикладі країн колишньої Югославії та України (починаючи із 2014 року та завершуючи першою половиною 2021 року).

Для України це питання є особливо актуальним у зв'язку з порушенням Російською Федерацією територіальної цілісності, адже російсько-українська війна здійснює значний вплив на правову систему та її складові. Відтак, повномасштабне вторгнення в Україну виявило кризу міжнародної системи безпеки, зокрема її неспроможність до активної реакції на російсько-українську війну. Тому ключовим чинником збереження цілісності нашої держави в сучасних умовах є закінчення російсько-української війни та забезпечення непорушності державних кордонів.

Про актуальність досліджуваної тематики також свідчить те, що джерело напруженості ніби вирішеного збройного конфлікту на території колишньої Югославії не зникло, до нинішнього часу проявляється та впливає на розвиток суспільних відносин.

Проблематикою правової системи в цілому та впливу на неї різноманітних чинників займалися такі вчені: Лемак В., Луць Л., Настасяк І., Оніщенко Н., Петришин О., Риженко Ю., Туряниця В., Хаустова М., Цвік М., Шемшученко Ю., Ярмиш О. та інші.

Дослідженням впливу збройного конфлікту на природу правової системи займалися наступні автори: Батрименко О., Воротнюк М., Горбулін В., Губрієнко О., Заросило В., Кульчицький С., Лавніченко О., Луцишин Г., Нагірний М., Савчин М., Стефанчук Р., Попович Т., Ярмачі В.

Важливо зазначити також творчі здобутки авторів, котрі здійснювали аналіз особливостей сучасних збройних конфліктів, їх типів, змін, правового регулювання, а також кризи системи міжнародної безпеки, а саме: Бабіна Б., Безкоровайного С., Богуцького П., Віднянського С., Диниса Г., Кузьмін Е., Кузнєцов Є., Сосенков Ф., Стасюк С., Радецького В., Харитонові О. та деяких інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано відповідно до проекту Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021- 2025 роки (Розділ І якої передбачає «Пріоритетні напрямки фундаментальних та прикладних

наукових досліджень у галузі права», зокрема п. 1.2. «Удосконалення національної правової системи та її адаптації до європейського права», п. 1.3. «Правове забезпечення державного будівництва та розвитку політичної системи» та ін.), Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2023 рік, схваленого Постановою Верховної Ради України від 7 лютого 2023 року № 2910-ІХ, а також згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Мета дослідження. Мета полягає у розкритті комплексу теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із поняттям збройний конфлікт, закономірностями його впливу на правову систему (на прикладі України та Югославії), особливостями правового регулювання та вжитих правових заходів з метою його припинення.

Для досягнення поставленої мети були визначені **основні завдання дослідження:**

- розкрити поняття та типи збройних конфліктів;
- визначити основні чинники трансформації правової системи під впливом збройного конфлікту;
- з'ясувати стан правової системи Югославії до збройного конфлікту;
- розкрити особливості змін правової системи Югославії внаслідок збройного конфлікту;
- виявити особливості правового регулювання збройних конфліктів в Україні;
- визначити юридичні наслідки збройних конфліктів на території колишньої Югославії та російсько-української війни.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають внаслідок збройного конфлікту.

Предметом дослідження є вплив збройних конфліктів на території колишньої Югославії та в ході російсько-української війни на правову систему та її елементи.

Методи дослідження. Задля досягнення поставленої мети у процесі наукового дослідження дисертантка застосувала методи наукового пізнання. Зокрема, загальнонаукові методи пізнання: історичний, діалектичний, формально-логічний, системно-структурний та спеціальні: порівняльно-правовий, статистичний та інші.

Застосування історично-правового методу дозволило відстежити розвиток наукових підходів до розуміння поняття «збройний конфлікт» (підрозділ 1.1). За допомогою порівняльно-правового методу були виявлені особливості виникнення, перебігу та розв'язання збройного конфлікту та його впливу на правову систему (підрозділ 1.2), порівняльно-правовий аналіз природи збройних конфліктів у колишній Югославії та перебігу російсько-української війни (підрозділ 2.1, 3.2). Діалектичний метод та його закони використано для розкриття суперечностей, які лежать в основі виникнення збройних конфліктів та їх правового регулювання (розділ 3);

закон єдності і боротьби протилежностей відображає єдність і суперечність регульованих правовими нормами суспільних відносин, які виникають при збройному конфлікті (розділ 2-3). Застосування формально-юридичного методу сприяло визначенню поняття збройного конфлікту, його сутнісних характеристик та особливостей правового регулювання (розділ 1). Системно-структурний метод використано для визначення структурних елементів правової системи, котрі містять в собі більшість правових явищ, які відбивають закономірності її розвитку під час збройного конфлікту (підрозділи 1.2, 3.1). За допомогою статистичного методу було виявлено наявні тенденції у сфері права збройних конфліктів (підрозділ 1.2, розділ 3).

Теоретичною основою наукового дослідження стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців не лише у сфері юриспруденції, але й у галузі історії, політології, соціології тощо.

Нормативно-правову основу дослідження складають: Конституція України, міжнародно-правові акти, рішення Європейського суду з прав людини, акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, зарубіжне законодавство та ін.

Емпіричну базу дослідження становлять аналітичні матеріали та статистичні дані моніторингової місії ООН на сході України, інформація з офіційного веб-сайту Збройних сил України щодо інтенсивності збройних обстрілів та втрат серед особового складу, релевантної судової практики.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертація є комплексним системним дослідженням теоретичних і прикладних правових проблем, які виникають в державі у ході збройного конфлікту, як в сучасних умовах, так і в історико-порівняльному контексті. Наукову новизну одержаних результатів конкретизовано у таких положеннях:

вперше:

– вплив збройних конфліктів на розвиток правових систем має інституційний (організація органів влади та інститутів громадянського суспільства і політичної системи задля забезпечення безпеки і прав громадян, територіальної цілісності держави), нормативний (законність, юридична визначеність, заборона свавілля, незалежність правосуддя і повага до прав людини при запровадженні заходів щодо подолання збройних конфліктів), функційний (регулювання, інтеграція, контролювання, захисту, адаптування до відповідних умов, забезпечення збереження системи з метою вирішення збройних конфліктів) та ідеологічний компоненти (захист основоположних цінностей, котрі лежать в основі політичної єдності суспільства, організованого в державу), які мають на меті досягнення миру, захисту прав людини, національної державності відповідно до засад верховенства права, демократії, поваги до прав людини та загальноновизнаних принципів міжнародного права; таким чином, автором обґрунтовано доцільність застосування алгоритму системного аналізу впливу збройних конфліктів на правову систему;

– вплив збройного конфлікту на правову систему залежить від обраних державою методів захисту суверенітету і територіальної цілісності та його припинення, а також ступеня участі міжнародної спільноти у розв’язанні конфлікту;

– у ході військового конфлікту відбувається трансформація національної правової системи, стрижнем чого виступають життєво важливі компоненти національних інтересів, зокрема забезпечення прав і свобод людини, територіальної цілісності національної держави;

– у ході незаконної анексії Криму, підтримки сепаратистів в окремих районах Донецької та Луганської областей, що переросло у повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну відбувається трансформація механізмів розв’язання військових конфліктів;

удосконалено:

– розуміння природи збройного конфлікту як досягнення такого ступеня протистояння між противниками (організованими недержавними збройними групами, державами, збройними коаліціями), яке супроводжується використанням збройних ресурсів, що спирається на політичні, економічні та культурні спроможності сторін-противників, з метою досягнення певних політичних цілей, зокрема нав’язування противнику власних інтересів, отримання контролю над частиною території противника або завоювання суверенної держави, а також людськими жертвами та заподіянням шкоди критичній інфраструктурі;

– визначено відмінності збройного конфлікту внутрішнього і міжнародного характеру залежно від впливу на правову систему через інституційну складову (сторонами конфлікту неміжнародного характеру є держава та організовані збройні формування, а міжнародного характеру - протистояння між державами чи їх коаліціями), ступенем інтенсивності протистояння між сторонами конфлікту (від організації збройних угруповань, зокрема повстанців із структурами управління, до протистояння між збройними силами держав чи їх коаліцій), територіального характеру (всередині окремої держави чи між державами або коаліцією держав) і ступенем тривалості та інтенсивності збройного конфлікту.

– розширено перелік причин збройних конфліктів на території держав в сучасних умовах (соціальні, політичні, економічні, релігійні причини доповнено національно-ідентичними, адже часто причинами збройних конфліктів є неспівпадіння національних кордонів із територіальними кордонами держав), звернено увагу та досліджено питання етнічного характеру конфліктів;

набули подальшого розвитку:

– дослідження явищ неконвенційної війни, яка поєднує в собі окрім мілітарної також кібервійну, економічну, інформаційну війни, а також підривну діяльність через мережу крайньо правих і лівих політичних, громадських і релігійних організацій, а також розуміння поняття гібридної

війни;

- з'ясовано, що з метою удосконалення вітчизняного законодавства під час російсько-української війни важливо: здійснювати контроль за дотриманням законодавства; розвивати міжнародне співробітництво для ефективного захисту прав та свобод українців за кордоном; забезпечити механізм відшкодування шкоди, завданої у результаті воєнних дій та належну юридичну допомогу громадянам, які від них постраждали; надавати необхідну підтримку військовослужбовцям, зокрема механізми компенсації та реабілітації;

- у Законі України «Про національну безпеку України» уточнити розуміння загроз національній безпеці зі «спроби створення і функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань..» на «створення і функціонування <...>, а також спроби вчинення таких дій».

Практичне значення отриманих результатів становить подальша можливість їх використання:

- у *науково-дослідній сфері* – отримані результати можуть бути використані для досліджень юридичної природи та особливостей збройних конфліктів, їх типів, причин та шляхів вирішення із використанням запропонованого авторкою алгоритму системного аналізу;

- у *сфері законотворчості* – сформульовано пропозицію щодо внесення змін до Закону України «Про національну безпеку України»;

- у *юридичній практиці* – рекомендації, узагальнення та висновки дисертації дозволять покращити діяльність уповноважених суб'єктів за локацією збройного конфлікту з метою його вирішення, поновлення миру і забезпечення прав людини;

- у *навчальному процесі* – положення дисертації можуть використовуватись при підготовці підручників, посібників та навчально-методичних матеріалів із теорії та історії держави і права, міжнародного права, спецкурсу «Право збройних конфліктів» в юридичних та інших вищих навчальних закладах, а також при проведенні лекційних та семінарських занять тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою, в якій висвітлено авторські пропозиції щодо визначення впливу збройного конфлікту на правову систему за допомогою розробленого алгоритму системного аналізу. Наукові положення, висновки і пропозиції, що виносяться на захист, отримані дисертанткою самостійно. У дисертаціях співавторів результати спільних робіт не використовувалися.

Апробація матеріалів дисертації. Наукові положення дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Висновки та положення, розроблені авторкою особисто, пройшли апробацію під час підготовки лекційного курсу на кафедрі теорії та історії держави і права юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» з навчальної дисципліни «Історія держави і права України».

Основні результати дослідження оприлюднені на п'яти міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Збройний конфлікт як чинник формування правової системи» (м. Київ, 2016 р.), «Співвідношення збройного конфлікту міжнародного і неміжнародного характеру» (м. Дніпро, 2017 р.), «Трансформація правової системи в країнах південно-східної Європи (на прикладі Югославії)» (2018 р.), «Поняття збройного конфлікту: окремі аспекти» (м.Ужгород, 2022 р.), «Особливості нормативно-правового регулювання під час збройного конфлікту на території України» (м.Ужгород, 2022р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладені у шести наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, у тому числі в одному зарубіжному науковому виданні, а також у п'яти тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, змісту, вступу, трьох розділів, які об'єднують 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг роботи – 193 сторінки, з яких основний текст – 157 сторінок, список використаних джерел – 23 сторінки (199 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність вибраної теми дослідження, вказано на зв'язок з науковими програмами, планами, темами, охарактеризовано основні методи дослідження. Визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано положення, що містять наукову новизну, висвітлено практичне значення одержаних результатів, наведено дані про апробацію результатів дисертації, публікації, структуру та обсяг дисертації.

У **розділі 1 «Збройний конфлікт: поняття, типи та його вплив на формування правової системи»**, який складається із двох підрозділів, розкрито особливості розуміння природи збройного конфлікту та його типів; наведено загальнотеоретичне обґрунтування основних чинників трансформації правової системи із використанням алгоритму системного аналізу.

Підрозділ 1.1. «Поняття та основні характеристики збройних конфліктів» містить аналіз підходів щодо поняття збройний конфлікт, а також удосконалене авторкою розуміння цього явища як досягнення такого ступеня протистояння між противниками (організованими недержавними збройними групами, державами, збройними коаліціями), яке супроводжується використанням збройних ресурсів, що спирається на політичні, економічні та культурні спроможності сторін-противників, з метою досягнення певних політичних цілей, зокрема нав'язування противнику власних інтересів, отримання контролю над частиною

території противника або завоювання суверенної держави, а також людськими жертвами та заподіянням шкоди критичній інфраструктурі.

Здійснено характеристику типів збройного конфлікту з метою виявлення ступеня трансформації правової системи. Відтак, доцільно відрізнити збройний конфлікт міжнародного і неміжнародного характеру, таким чином міжнародна спільнота стверджує право кожної держави на її недоторканість, суверенітет, право вирішувати внутрішні протиріччя.

Так, залежно від впливу на правову систему збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного можна навести наступні відмінності:

- інституційну складову неміжнародного збройного конфлікту становить держава та організовані збройні формування, в той час як при міжнародному залучені іноземні суб'єкти;
- ступінь організованості повстанців і наявність відповідальних за їхні дії порівняно із збройними силами держав;
- нормативна складова відрізняється контролем над частиною території держави (характеризується також ефективним здійсненням влади на цій території, у тому числі при організації воєнних дій);
- наявна відмінність щодо тривалості та безперервності збройного конфлікту.

У підрозділі 1.2. «Трансформація правової системи під впливом збройного конфлікту» досліджується функціонування правових систем під час збройного конфлікту та їх трансформація.

Обґрунтовується необхідність створення алгоритму системного аналізу впливу збройного конфлікту на правову систему. Авторкою було виділено чотири основні структурні частини правової системи: інституційна, нормативна, ідеологічна та функційна і відповідно розроблено алгоритм системного аналізу:

- інституційна, яку формують державні органи, громадяни, іноземці, особи без громадянства, юридичні особи, інші суб'єкти, які наділені правами та обов'язками, а також здатністю нести відповідальність за вчинені правопорушення тощо та їх правові статуси. Проаналізовано наукові позиції про те, що під час збройного конфлікту відбувається зменшення ефективності гарантування прав людини.

- нормативна. Значний вплив вчиняє збройний конфлікт на правотворчу діяльність. Прийняті в таких умовах нормативні акти будуть відображати особливість ситуації, відповідно з'являються нові правові масиви, які необхідно належно врегульовувати, зростає роль міжнародного гуманітарного права, зокрема права миру, права безпеки. Крім цього відбувається послідовне і активне включення принципів і норм міжнародного права до національного права.

- ідеологічна. До ідеологічної частини правової системи належить правова ідеологія, правова культура, правова політика, правосвідомість тощо, які в значній мірі зазнають трансформації.

– функційна. Під час збройного конфлікту надважливими функціями правової системи є: регулювання, інтеграція, контролювання, захист, адаптування до відповідних умов, забезпечення збереження системи, непорушність зв'язків.

Зауважено, що вплив збройного конфлікту на правову систему залежить від обраних державою методів для його протистояння та припинення, а також ступеня участі міжнародної спільноти в конфлікті та активності в напрямі вирішення.

У розділі 2 «Збройні конфлікти і зміни в правовій системі (на прикладі Югославії)», який складається з двох підрозділів, визначено особливості югославського федералізму до збройного конфлікту, здійснено дослідження змін правової системи Югославії під час збройного конфлікту із застосуванням розробленого алгоритму системного аналізу.

У підрозділі 2.1 «Особливості югославського федералізму до збройного конфлікту» зосереджено увагу на необхідності дослідження питання ідеології правової системи держави, яка штучно об'єднала в своєму складі багато націй.

Виявлено, що Конституція Союзної Федеративної Республіки Югославії (СФРЮ) не містила процедури реалізації права на відділення (сецесії), разом з тим саме відсутність права на сецесію покликана була попередити можливість розпаду Югославії. Зроблено порівняльний аналіз із правом на сецесію в СРСР.

Виявлено наступні характеристики СФРЮ до збройного конфлікту: порушення ідеологічної рівноваги між суб'єктами федерації призвело до підриву основ існування федерації; політика демократичного централізму проводилась з метою економічних реформ та підвищення рівня життя, але з іншої сторони, вона призводила до збільшення економічної самостійності республік, що не сприяло зміцненню югославської держави; югославський федералізм – виконання зазначених в Конституції принципів радянської моделі, що призвело до переходу від федеративної держави до конфедеративного союзу; джерелом права СФРЮ вважався робітничий клас, як основа соціалістичного ладу. Вертикальні зв'язки між суб'єктами були більше формальними.

Підрозділ 2.2 «Зміни правової системи Югославії під час збройного конфлікту» містить аналіз досвіду Югославії, ґрунтуючись на основі проведення широкого дослідження змін інституційного, нормативного, ідеологічного та функційного компонентів правової системи, за розробленим алгоритмом системного аналізу.

Зазначено, що на протипагу російсько-українській війні, основною причиною конфлікту в колишній СФРЮ були етнічні розбіжності та неспівпадіння кордонів із розселенням націй та народностей, що призвело до виникнення невдоволення та невідворотного природного процесу розпаду.

Зроблено висновок про те, що правова політика характеризувалася високим ступенем міжнародного договірною нігілізму, метою учасників збройного конфлікту було здобуття, перш за все, територіальної переваги. Неefективність міжнародної системи колективної безпеки було підтверджено подіями у Югославії, через низьку результативність миротворчих місій ООН, наприклад боснійський конфлікт вдалося врегулювати тільки завдяки НАТО.

Всі конституції, прийняті після збройного конфлікту, разом з власним досвідом сприйняли загальнолюдські демократичні цінності. У конституціях новоутворених республік робився акцент не на соціально-класову структуру суспільства, як у соціалістичних конституціях, а на форму держави, на загальну її характеристику, як соціальне, правове, демократичне, федеральне або унітарне утворення, закріплюючи при цьому в своїй переважній більшості парламентарну республіку як форму правління. Законодавча влада, відповідно до принципу поділу влади, належала обраним на основі загального виборчого права парламентам, залежно від історичних традицій або державного устрою.

У розділі 3 «Аналіз української правової системи в період збройного конфлікту (2014 - перша пол. 2021 рр.)», який складається з двох підрозділів, розкриваються особливості функціонування правової системи України у ході російсько-української війни, а також здійснюється порівняльно-правовий аналіз збройних конфліктів крізь призму югославського конфлікту. Проаналізовано стан українського законодавства, з метою виявлення змін правового регулювання та рівень реалізації зусиль державної влади щодо здійснення контролю на території збройного конфлікту. Здійснено системний аналіз правової системи України в умовах збройного конфлікту.

У підрозділі 3.1. «Особливості функціонування правової системи України в умовах збройного конфлікту» з'ясовано, що українське законодавство не було у повній мірі адаптовано до вимог права збройних конфліктів.

Російсько-українська війна явно засвідчила, що старі підходи міжнародної безпеки та надія на добровільне виконання міжнародно-правових принципів не діють, час ліберальних демократій не забезпечує у повній мірі колективну безпеку, адже вони не здатні ефективно і оперативно реагувати на порушення та акти агресії через економічну та енергетичну залежність, ставлячи пріоритети власних країн вище за колективну безпеку, що призводить до зростання апетитів агресора.

Зауважено, що фактичний початок російсько-української війни цілком співпадає за часом проведення навчань "Захід". На жаль, Україна не відстежувала ці події у зв'язку з перебуванням на посадах в органах державної влади, які приймали стратегічні рішення, членів агентурної мережі російської розвідки або агентів їх впливу.

Досліджено зміни юрисдикції на підконтрольних Україні територіях. На територіях конфлікту було введено тимчасовий порядок організації місцевого самоврядування. З'явилися військово-цивільні адміністрації, якими посилено централізацію влади і передбачено створення нових органів влади.

Крім цього, відбулося певне зміщення акцентів та зміна видів джерел права. Посилення міжнародного співробітництва та укладання міжнародних договорів, наприклад у «Нормандському форматі», не призвело до виконання їх положень сторонами, не зупинило війну на Донбасі. Аналізуючи склад учасників формату, доцільно зробити висновок про їх діаметрально різні інтереси (міжнародна позиція Російської Федерації (далі-РФ) може бути використана під час роботи подальшого міжнародного трибуналу). ЄС і США виявилися неспроможними належно протистояти вторгненню Росії в 2014 році, а санкції були недостатніми для відновлення миру.

Загальна помилка у невчасному прийнятті рішень полягала у вірі переконати РФ, достукатися до здорового глузду і врегулювати ситуацію мирним шляхом, що, як показали подальші події, було утопією.

У підрозділі 3.2. «Збройний конфлікт на території України крізь призму югославського конфлікту» авторка, вивчаючи системну кризу в Україні крізь призму збройного конфлікту в колишній Югославії, враховувала особливості етнічної культури та національної ідентичності народів, їхній історичний досвід розвитку. Югославія, на відміну від України була багатонаціональною державою, тому причини етнічного характеру на території України (де українці завжди становили переважну більшість) є в основному результатом «інформаційної війни».

З'ясовано, що підтримка місцевого населення відіграє значну роль, так як у Словенії підтримки армії було недостатньо, а сербів мало, ЮНА змушена була вийти, проте у Хорватії склалося по-іншому, адже на її кордонах історично були розселені серби, відбувалося виселення хорватів, схоже на вивезення українців на територію РФ.

Так, відстежуються однакові методи залякування населення, які югославські і сербські сили використовували проти албанських громад та російські війська під час повномасштабного вторгнення в Україну, про що свідчать масові поховання у Бучі, Ірпені, Маріуполі, Ізюмі та ін.

Прослідковується аналогічний з Югославією відпрацьований сценарій створення квазідержавних утворень (Сербська Країна, ДНР, ЛНР), на яких були розселені серби (певна частина прихильників “русского мира”) та звертання до Великої Сербії (аналогічно до РФ) за військовою допомогою, десятками прибувають серби (росіяни-найманці, здебільшого приватних компаній, наприклад ПВК Вагнера) для захисту.

Встановлено, що одним із вимушених методів завершення югославського конфлікту був примус, миротворчі сили (НАТО і ООН) буквально примусили конфліктуючі сторони (боснійські серби,

мусульмани, хорвати) сісти за стіл переговорів. Конфлікт на Сході України характеризувався наявністю формального контакту між сторонами у «Мінському» форматі.

Зважаючи на початок повномасштабного вторгнення на територію України РФ 24 лютого 2022 р., закінчення російсько-української війни, яка фактично розпочалася у 2014 р. у гібридному вигляді, можливе тільки шляхом звільнення всіх окупованих агресором територій та повернення до меж загальновизнаних кордонів української держави та створення зони безпеки, яка мінімізує можливість повторного вторгнення в Україну з боку РФ.

ВИСНОВКИ

У результаті проведення дисертаційного дослідження щодо впливу збройного конфлікту на правову систему, на основі узагальнення наукової літератури, вивчення і аналізу нормативно-правового регулювання, авторка прийшла до наступних висновків:

1. Сформульовано розуміння природи збройного конфлікту як досягнення такого ступеня протистояння між противниками (організованими недержавними збройними групами, державами, їх збройними коаліціями), яке супроводжується використанням збройних ресурсів, що спирається на політичні, економічні та культурні спроможності сторін-противників, з метою досягнення певних політичних цілей, зокрема нав'язування противнику власних інтересів, отримання контролю над частиною території противника або завоювання суверенної держави, а також людськими жертвами та заподіянням шкоди критичній інфраструктурі.

З'ясовано, що доцільно відрізнити збройний конфлікт міжнародного і внутрішнього характеру залежно від впливу на правову систему через інституційну складову (сторонами конфлікту неміжнародного характеру є держава та організовані збройні формування, а міжнародного – держави чи їх коаліції); ступенем інтенсивності протистояння між сторонами конфлікту (від організації збройних угруповань, зокрема повстанців із структурами управління, до протистояння між збройними силами держав чи їх коаліцій); територіального характеру (всередині окремої держави чи між державами або коаліцією держав); тривалістю та інтенсивністю збройного конфлікту.

2. Визначено основні чинники трансформації правової системи під впливом збройного конфлікту, з цією метою розроблено алгоритм системного аналізу, зокрема авторка дослідила, що слід аналізувати інституційну, нормативну, ідеологічну та функційну складові, адже вони містять в собі більшість правових явищ, які відображають закономірності розвитку. Авторка характеризує їх таким чином:

- інституційна (організація органів влади та інститутів громадянського суспільства і політичної системи задля забезпечення безпеки і прав громадян, територіальної цілісності держави). Виникають нові інститути правової системи, суб'єкти правовідносин, наприклад учасники АТО, жителі тимчасово окупованих територій, внутрішньо переміщені особи та інші, для ефективної реалізації ними своїх прав та обов'язків необхідно врегулювати їх статус та забезпечити доступ до всіх державних послуг незалежно від місця перебування;

- нормативна (законність, юридична визначеність, заборона свавілля, незалежність правосуддя і повага до прав людини, що обов'язково потрібно моніторити для недопущення зловживань при запровадженні заходів). Значний вплив становить збройний конфлікт на правотворчу діяльність, так, прийняті в цих умовах нормативні акти будуть відображати особливість ситуації, відповідно з'являються нові галузі права, які необхідно врегульовувати юридичними засобами і методами.

Крім цього, відбувається зміна джерел права та їх співвідношення, адже велику роль починають відігравати рішення міжнародних організацій, а види адміністративно-правового режиму під час збройного конфлікту в деякій мірі будуть підлягати регулюванню міжнародним правом;

- ідеологічна (захист основоположних цінностей, які лежать в основі політичної єдності суспільства, організованого в державу). До ідеологічної частини правової системи належить правова поведінка, правова ідеологія, правова культура, правова політика, правосвідомість та ін., які є надважливими для збереження єдності існуючого правопорядку;

- функційна (регулювання, інтеграція, контролювання, захисту, адаптування до відповідних умов, непорушність зв'язків, обов'язкове функціонування, здійснення правового контролю).

3. Проаналізовано правову систему Югославії до збройного конфлікту та виявлено порушення ідеологічної та інституційної рівноваги між суб'єктами федерації; модель югославського федералізму як спроби реалізації принципів радянської моделі федералізму, що призвело до переходу від федерації до конфедеративного союзу держав; джерело права СФРЮ, яким вважався робітничий клас, та формальність управлінських інститутів. Виявлено недостатню чіткість вертикальних зв'язків між союзними органами влади і органами влади суб'єктів федерації та зростання економічної самостійності республік.

4. З'ясовано, що процес розпаду Югославії скоріше є природним, адже відбулася реальна трансформація югославської політико-правової системи в сторону демократизації та впливу ліберальних концепцій. Крім цього, зауважено, що процедура утворення нових суб'єктів внаслідок збройного конфлікту в Югославії та в ході російсько-української війни має суттєві відмінності, зокрема в Югославії Скупщини ухвалювали поправки до конституцій, якими передбачалось право республік на вихід, зважаючи на

недосконалість союзної конституції, в Україні ж відбувається прямий акт агресії з боку РФ на тлі риторики диктатора Путіна про розпад СРСР як “найбільшої геополітичної катастрофи ХХ сторіччя”.

5. Досліджено особливості правового регулювання в Україні під час російсько-української війни, а саме з'ясовано, що готовність України до зовнішньої агресії була не достатньо сформованою в частині застосування відповідних юридичних засобів під час вторгнення РФ, а також у частині поглиблення співпраці з міжнародними організаціями та формування мережі стратегічних партнерств. Світова система безпеки виявилася неефективною перед новими викликами, стали очевидними певна недієздатність колективних міжнародних систем, неспроможність до активної реакції на окупації Криму, окремих районів Донецької та Луганської областей.

Також варто відзначити, що замість підсилення Збройних Сил України напередодні вторгнення їх було послаблено, відбулося зменшення рівня базової боєготовності, професійного рівня кадрів, фінансування. Україна втратила частину своєї території в 2014 році внаслідок того, що належним чином не були організовані Збройні сили України, Служба безпеки України, система Міністерства внутрішніх справ, які діяли недостатньо ефективно.

Зроблено висновок, що удосконалення вітчизняного законодавства передбачає доцільність внесення змін до законодавчого формулювання загроз у сфері державної безпеки України, які зазначені у Законі України «Про національну безпеку України», зокрема, в частині «спроби створення і функціонування незаконних воєнізованих збройних формувань...», адже вони не охоплюють доконаний факт даних дій, а тому цитоване положення доцільно доповнити наступним: «створення і функціонування....., а також спроби вчинення таких дій».

6. Визначено юридичні наслідки збройних конфліктів на території колишньої Югославії та російської-української війни. З'ясовано, що питання вибору та зміни правової системи, особливо в період збройних конфліктів, має очевидний внутрішньополітичний характер і пов'язане з фундаментальними умовами існування суспільства й держави.

Встановлено, що у ході військового конфлікту відбувається трансформація національної правової системи, стрижнем чого виступають життєво важливі компоненти національних інтересів, зокрема забезпечення прав і свобод людини, державного суверенітету і непорушності державних кордонів. Крім цього, внаслідок незаконної анексії Криму, підтримки сепаратистів в окремих районах Донецької та Луганської областей, що переросло у повномасштабне вторгнення РФ в Україну відбувається трансформація механізмів розв'язання військових конфліктів.

З'ясовано, що перебіг конфлікту в Югославії мав фрагментований характер, що привів до її колапсу як держави та утворення незалежних

республік, а в Україні має місце «колоніальна» російсько-українська війна, агресором в якій виступає саме Російська Федерація на порушення статті 2 Хартії (Статуту) ООН.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Топольницька М.І. Аналіз впливу збройного конфлікту на правову систему. *Порівняльно-аналітичне право. Електронне наукове видання.* 2017. № 5. С. 401-403. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/5_2017.pdf.
2. Топольницька М.І. Критерії визначення збройного конфлікту у міжнародних нормативно-правових актах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право».* 2017. Вип. 47. С. 179-180.
3. Топольницька М.І. Конституція СФРЮ 1974: політико-правовий аналіз. *Конституційно-правові академічні студії.* 2018. № 1. С. 58-64.
4. Топольницька М.І. Етнічний конфлікт як чинник розпаду держави (на прикладі Югославії). *Альманах міжнародного права.* 2018. Вип. 20. С. 19-25.
5. Топольницька М.І. Збройний конфлікт в Україні крізь призму югославського та карабахського конфліктів. *Visegrad journal on human rights.* 2021. Вип. 2. С. 140-144.
6. Топольницька М.І., Попович Т.П. Збройний конфлікт: теоретичні проблеми визначення. *Право – дієвий засіб перемоги України у війні з рф: аналітика, оцінки, прогнози: міжнародна колективна монографія / за заг. ред. Бисаги Ю.М., Белова Д.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Заборовського В.В. та Продан В.І. Ужгород: Видавничий дім «РІК-У», 2023. С. 170-178.*

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Топольницька М.І., Галас В.І. Збройний конфлікт як чинник формування правової системи. *Сучасні міждисциплінарні дослідження: історія, сьогодення, майбутнє: результати п'ятнадцятої міжнародної конференції / за ред. Приходько М.М., Тонких С.В. Київ: «Аграр медіа груп», 2016. С. 67-71.*
2. Топольницька М.І. Співвідношення збройного конфлікту міжнародного і неміжнародного характеру. За матеріалами міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 8-9 грудня 2017 року). У 2-х частинах. Херсон: видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч.1. С. 92-95.
3. Топольницька М.І. Трансформація правової системи в країнах південно-східної Європи (на прикладі Югославії). *Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної*

інтернет-конференції. 2018. Випуск 1. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=2268.

4. Топольницька М.І., Попович Т.П., Маслюк О.В. Поняття збройного конфлікту: окремі аспекти. *Конституційно-правові механізми реалізації та захисту прав людини і громадянина в умовах війни: світовий досвід та Україна*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 26 травня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 382-387.

5. Топольницька М.І. Попович Т.П., Бариська Я.О., Особливості нормативно-правового регулювання під час збройного конфлікту на території України (лютий 2014-червень 2021 рр.). *Функціонування України на сучасній геополітичній шахівниці світу: феноменологічний та конституційно-правовий аналіз*: матеріали міжнародного круглого столу, м. Ужгород, 14 липня 2022 р. Ужгород: Ужгородський національний університет, 2022. С. 76-82.

АНОТАЦІЇ

Топольницька М.І. Зміна правових систем в умовах збройного конфлікту: досвід країн колишньої Югославії та України (2014-перша половина 2021 рр.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2023.

Дисертаційна робота є ґрунтовним, комплексним завершеним науковим дослідженням проблематики впливу збройного конфлікту на правову систему. Сформульовано ряд наукових положень і висновків запропонованих особисто здобувачем, що характеризуються науковою новизною, мають важливе теоретичне та прикладне значення.

Авторкою сформульоване розуміння природи збройного конфлікту як досягнення такого ступеня протистояння між противниками (організованими недержавними збройними групами, державами, їх збройними коаліціями), яке супроводжується використанням збройних ресурсів, що спирається на політичні, економічні та культурні спроможності сторін-противників, з метою досягнення певних політичних цілей, зокрема нав'язування противнику власних інтересів, отримання контролю над частиною території противника або завоювання суверенної держави, а також людськими жертвами та заподіянням шкоди критичній інфраструктурі.

Розроблено алгоритм системного аналізу впливу збройного конфлікту на правову систему (а також аргументовано доцільність його

використання): за допомогою якого вдалося виявити вплив збройного конфлікту на правові системи Югославії та України.

Відтак, здійснено правову характеристику югославського федералізму до збройного конфлікту в Югославії на основі розробленого алгоритму, в тому числі звернено увагу на співвідношення джерел права та його принципи, зміст прав та обов'язків югославського громадянина, при цьому використано порівняльно-правовий метод дослідження.

У процесі дослідження виявлено порушення ідеологічної та інституційної рівноваги між суб'єктами федерації; модель югославського федералізму як спроби реалізації принципів радянської моделі федералізму, що призвело до переходу від федерації до конфедеративного союзу держав; джерело права СФРЮ, яким вважався робітничий клас та формальність управлінських інститутів; недостатню чіткість вертикальних зв'язків між союзними органами влади і органами влади суб'єктів федерації та зростання економічної самостійності республік.

З'ясовано, що процес розпаду Югославії скоріше є природним, адже відбулася реальна трансформація югославської політико-правової системи в сторону демократизації та впливу ліберальних концепцій. Крім цього, зауважено що процедура утворення нових суб'єктів внаслідок збройного конфлікту в Югославії та в ході російсько-української війни має суттєві відмінності.

Авторкою досліджено особливості правового регулювання в Україні під час російсько-української війни, а саме з'ясовано, що готовність України до зовнішньої агресії була не достатньо сформованою в частині застосування відповідних юридичних засобів під час вторгнення РФ.

Проаналізовано нормативно-правові акти, які визначають статус окупованих територій та учасників збройного конфлікту та встановлюють особливий правовий режим. Крім цього, виявлено, що вплив збройного конфлікту також залежить від обраних державою методів для його протистояння та припинення, а також ступеня участі міжнародної спільноти в конфлікті та активність з метою його вирішення.

У подальшому було визначено юридичні наслідки збройних конфліктів на території колишньої Югославії та російської-української війни. З'ясовано, що питання вибору та зміни правової системи, особливо в період збройних конфліктів, має очевидний внутрішньополітичний характер і пов'язане з фундаментальними умовами існування суспільства й держави.

Відтак, встановлено, що у ході військового конфлікту відбувається трансформація національної правової системи, стрижнем чого виступають життєво важливі компоненти національних інтересів, зокрема забезпечення прав і свобод людини, державного суверенітету і непорушності державних кордонів. Крім цього, внаслідок незаконної анексії Криму, підтримки сепаратистів в окремих районах Донецької та Луганської областей, що переросло у повномасштабне вторгнення РФ в

Україну відбувається трансформація механізмів розв'язання військових конфліктів.

Ключові слова: правова система, трансформація, збройний конфлікт, типи збройних конфліктів, неконвенційна війна, югославський федералізм, військово-цивільні адміністрації.

Topolnytska M.I. Change of legal systems in the conditions of armed conflict: experience of the countries of the former Yugoslavia and Ukraine (2014-first half of 2021). – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.01 – theory and history of the state and law; history of political and legal studies. – Uzhgorod National University, Uzhhorod, 2023.

The author defined armed conflict as a state of intense confrontation between opposing parties (such as organized non-state armed groups, states, or their armed coalitions) involving the use of armed resources. The conflict is based on the political, economic, and cultural capabilities of the parties involved, with the goal of achieving specific political objectives. These objectives may include imposing one's own interests on the enemy, gaining control over enemy territory, conquering a sovereign state, as well as causing human casualties and damage to critical infrastructure.

Furthermore, the author expanded the list of causes of armed conflicts in modern times. In addition to social, political, economic, and religious factors, the author included national-identical causes, which arise from discrepancies between national borders and territorial borders of states. The author also emphasized the study of conflicts with an ethnic nature.

Differences between armed conflicts of an internal and international nature depending on the impact on the legal system were also determined.

The author then investigated the concept of unconventional warfare, which encompasses military, cyber, economic, and information warfare, as well as subversive activities conducted through networks of far-right and left-wing political, public, and religious organizations. The concept of hybrid war was also explored.

To analyze the impact of armed conflict on the legal system, the author proposed a system analysis algorithm and argued for its usefulness. This algorithm enables the identification of the influence of armed conflict on the legal systems of Yugoslavia and Ukraine.

The author emphasized the need to analyze the institutional, normative, ideological, and functional components of the legal system as they contain the majority of legal phenomena reflecting developmental patterns. The following characteristics were presented:

Institutional: Pertaining to the organization of authorities and institutions of civil society and the political system to ensure the security, rights of citizens, and territorial integrity of the state.

Regulatory: Involving legality, legal certainty, prohibition of arbitrariness, independence of justice, and respect for human rights. The author highlighted the significance of monitoring these aspects to prevent abuses during the implementation of measures. The adoption of normative acts in the context of armed conflict reflects the unique situation and may necessitate the creation of new areas of law regulated by legal means and methods.

In addition, there is a change in the sources of law and their relationship, because the decisions of international organizations are beginning to play a major role, and the types of administrative-legal regime during an armed conflict will to some extent be subject to regulation by international law;

Ideological: Concerned with the protection of fundamental values that form the basis of political unity in a society organized as a state. This includes legal behavior, legal ideology, legal culture, legal policy, legal awareness, and other elements crucial for maintaining the unity of the existing legal order.

Functional: Encompassing regulation, integration, control, protection, adaptation to relevant conditions, maintenance of connections, mandatory functioning, and the implementation of legal control. During an armed conflict, the most important function of the legal system is adaptation, with the aim of adapting to the relevant conditions, preserving the system, maintaining the integrity of connections with other subsystems, the mandatory functioning of all parts in the direction of achieving the goal, exercising legal control over the behavior of subjects, establishment of violated rights of subjects.

The legal characterization of Yugoslav federalism before the armed conflict was based on a developed algorithm. The violation of ideological and institutional balance led to a transition from a federation to a confederal union of states. The source of law in the SFRY was considered the working class and formal management institutions.

The disintegration of Yugoslavia was a natural process due to the transformation of its political and legal system towards democratization and liberal concepts. The formation of new subjects during the armed conflict in Yugoslavia and the Russian-Ukrainian war had significant differences. In Yugoslavia, amendments to the constitutions allowed republics to leave, while in Ukraine, direct aggression by Russia occurred amidst Putin's rhetoric about the collapse of the USSR.

The legal regulation in Ukraine during the Russian-Ukrainian war was insufficient, lacking appropriate legal means and cooperation with international organizations. The world security system proved ineffective in the face of new challenges and the occupation of Crimea and certain areas of Donetsk and Luhansk regions.

The analysis focused on legal acts determining the status of occupied territories, participants in the armed conflict, and establishing a special legal regime. The impact of an armed conflict depends on the chosen methods of confrontation, termination, and the involvement of the international community in resolving the conflict.

To improve domestic legislation during the Russian-Ukrainian war, it is important to monitor compliance, enhance international cooperation, provide compensation for damages, legal assistance to affected citizens, and support military personnel through compensation and rehabilitation mechanisms.

The proposed amendment to the Law of Ukraine "On the National Security of Ukraine" aims to clarify threats to national security related to the creation and operation of illegal paramilitary armed formations and attempts to commit such actions.

The legal consequences of armed conflicts on the territory of the former Yugoslavia and the Russian-Ukrainian war are determined. It was found that the issue of choosing and changing the legal system, especially during armed conflicts, has an obvious internal political nature and is connected with the fundamental conditions of existence of society and the state.

Thus, the same methods of intimidation of the population, which the Yugoslav and Serbian forces used against the Albanian communities and the Russian troops during the full-scale invasion of Ukraine, are being tracked, as evidenced by the mass burials in Bucha, Irpen, Mariupol, Izyum, etc.

Similarities with Yugoslavia are observed, the creation of quasi-state entities (Serbska Krajina, DPR, LPR), in which Serbs (a certain part of the supporters of the "Russian world") were settled and appeals to Greater Serbia (similar to the Russian Federation) for military assistance, Serbs arrive in dozens (mercenary Russians, mostly private companies, such as Wagner's PMC) for protection.

The author found out that one of the forced methods of ending the Yugoslav conflict was coercion, the peacekeeping forces (NATO and the UN) literally forced the conflicting parties (Bosnian Serbs, Muslims, Croats) to sit down at the negotiating table. The conflict in the East of Ukraine was characterized by the presence of formal contact between the parties in the "Minsk" format.

It was established that during the military conflict, the transformation of the national legal system takes place. In addition, as a result of the illegal annexation of Crimea, support for separatists in some areas of Donetsk and Luhansk regions, which turned into a full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine, the mechanisms for resolving military conflicts are being transformed.

Key words: legal system, transformation, armed conflict, types of armed conflicts, unconventional war, Yugoslav federalism, military-civilian administrations.